

صفوی، محمدرضا، ۱۳۳۷ -

تفسیر آموزشی قرآن کریم: با نگاه به روایات تفسیری / سیدمحمدرضا صفوی: تهیه پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن. - قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۹۶ -

ج. - (مؤسسه بوستان کتاب؛ ۲۷۵۶. کتاب‌های پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی؛ ۴۶۵. کتاب‌های مرکز فرهنگ و معارف قرآن؛ ۱۳۴) (قرآن؛ ۳۹۱. تفسیر؛ ۱۶۰)

ISBN 978-964-09-0760-3 (دوره) / ISBN 978-964-09-2126-5 (ج. ۹)

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتاب‌نامه.

۱. تفاسیر شیعه - قرن ۱۴ - راهنمای آموزشی. الف. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی. پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی. پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن. ب. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، مؤسسه بوستان کتاب. ج. عنوان. د. عنوان: با نگاه به روایات تفسیری.

۲۹۷ / ۱۷۹

۷ ص ۷ / BP ۹۸

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۲۴۳۲۶۵۸

۱۳۹۹

کتاب‌های پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی / ۴۶۵

کتاب‌های پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن / ۱۳۴

■ موضوع: تفسیر: ۱۶۰ (قرآن: ۳۹۱)

■ گروه مخاطب: تخصصی (طلاب و دانشجویان)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۲۷۵۶

مسلسل انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۷۴۲۰

تفسیر آموزشی قرآن کریم

با نگاه به روایات تفسیری

جلد نهم

سید محمد رضا صفوی

تهیه: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن

تفسیر آموزشی قرآن کریم / ج ۹

با نگاه به روایات تفسیری

- نویسنده: سیدمحمدرضا صفوی
- تهیه: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی / پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن
- ناشر: مؤسسه بوستان کتاب
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
- نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۹ • شمارگان: ۵۰۰ • بها: ۳۰۰۰۰ تومان

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به مؤسسه بوستان کتاب است

printed in the Islamic Republic of Iran

- ❖ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفائی)، ص پ ۹۱۷ / ۳۷۱۸۵، تلفن: ۷-۳۷۷۴۲۱۵۵ نامبر: ۳۷۷۴۲۱۵۴ تلفن پخش: ۳۷۷۴۳۴۲۶
 - ❖ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)
 - ❖ فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، پلاک ۹۵۱، تلفن: ۶۶۹۶۹۱۷۸
 - ❖ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع یاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۳۲۲۳۳۶۷۲
 - ❖ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهارراه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۳۲۲۲۰۳۷۰
 - ❖ فروشگاه شماره ۵ (رنگین کمان، فروشگاه کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهدا، نبش خیابان ارم، تلفن: ۳۷۷۴۳۱۷۹
- اطلاع از تازه های نشر از طریق پیام کوتاه (SMS)، با ارسال شماره همراه خود به ۱۰۰۰۲۱۵۵ و یا ارسال درخواست به:

بست الکترونیک مؤسسه: E-mail:info@bustaneketab.com

جدیدترین آثار مؤسسه و اضافی بیشتر با آن در وب سایت: www.bustaneketab.com

با قدرانی از همکاری که در تولید این اثر نقش داشته اند:

- اعضای شورای بررسی آثار • همکاران پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن • دبیر شورای کتاب و سرویراستار: ابوالفضل طریقه دار • ویراستار: محدثه حقیقی
 - اصلاحات حروف نگاری: اکرم صادقی و حسین محمدی • صفحه آرایی: سگینه ملازاده و احمد مؤتمنی
 - نمونه خوانی: جواد عروجی • بازخوانی نهایی متن: مهدی سهرابی • کنترل فنی صفحه آرایی: سیدرضا موسوی منش
 - مدیر گروه هنری: مسعود نجابتی • طراح جلد: حسین میرزایی • اداره آماده سازی: حمیدرضا تیموری
 - اداره چاپخانه: مجید مهدوی، ناصر منتظری و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی.
- رئیس مؤسسه
محمدباقر انصاری

فهرست مطالب

۱۱	سخنی با خواننده.....
۱۵	مقدمه مؤلف.....
۱۹	درس اول: نیاز قرآن به تفسیر.....
۲۰	نظر عالمان درباره نیاز قرآن به سنت در تفسیر.....
۲۱	دفع توهم بی‌نیازی از سنت.....
۲۱	دلایل وابستگی فهم قرآن به سنت.....
۲۶	درس دوم: بررسی دلالت آیه تعلیم روایات و نقش سنت در تفسیر.....
۲۸	روایات معصومین <small>علیهم‌السلام</small> و دلالت آن‌ها بر نقش سنت در تفسیر.....
۳۳	درس سوم: وجود اجمال و ابهام در قرآن و بیان آن در سنت.....
۳۶	ادله استقلال قرآن از سنت.....
۳۸	درس چهارم: رابطه خبر واحد با تفسیر.....
۴۳	درس پنجم: قلمرو حجیت خبر واحد.....
۴۳	حجیت خبر واحد در تفسیر قرآن.....
۴۷	درس ششم: گونه‌های روایات در تفاسیر روایی.....
۴۷	دسته اول: روایات تفسیری.....

۴۹	دسته دوم: جری و تطبیق
۵۰	دسته سوم: تمثّل
۵۰	دسته چهارم: اقتباس
۵۱	دسته پنجم: بیان مصداق
۵۳	درس هفتم: آیات ۸۸-۹۳
۵۳	آیه‌های ۸۸ و ۸۹
۵۷	آیه‌های ۹۰ و ۹۱
۵۸	آیه‌های ۹۲ و ۹۳
۶۱	درس هشتم: آیات ۹۴-۹۹
۶۱	آیه ۹۴
۶۳	آیه ۹۵
۶۴	آیه ۹۶
۶۶	آیه‌های ۹۷ و ۹۸
۶۸	آیه ۹۹
۷۰	درس نهم: آیات ۱۰۰-۱۰۲
۷۰	آیه ۱۰۰
۷۲	آیه‌های ۱۰۱ و ۱۰۲
۷۶	درس دهم: آیات ۱۰۳-۱۱۲
۷۶	آیه ۱۰۳
۷۷	آیه‌های ۱۰۴ و ۱۰۵
۷۹	آیه‌های ۱۰۶ و ۱۰۷ و ۱۰۸
۸۲	آیه‌های ۱۰۹ - ۱۱۲
۸۴	درس یازدهم: آیات ۱۱۳-۱۲۳
۸۴	آیه‌های ۱۱۳ و ۱۱۴ و ۱۱۵

۸۶.....	آیه‌های ۱۱۶ و ۱۱۷.....
۸۸.....	آیه‌های ۱۱۸ - ۱۲۲.....
۹۲.....	درس دوازدهم: آیات ۱۲۳-۱۲۸.....
۹۲.....	آیه‌های ۱۲۳ و ۱۲۴.....
۹۴.....	آیه‌های ۱۲۵ و ۱۲۶.....
۹۶.....	آیه ۱۲۷.....
۹۹.....	آیه ۱۲۸.....
۱۰۱.....	درس سیزدهم: آیات ۱۲۹-۱۳۳.....
۱۰۱.....	آیه ۱۲۹.....
۱۰۴.....	آیه‌های ۱۳۰ و ۱۳۱.....
۱۰۶.....	آیه‌های ۱۳۲ و ۱۳۳.....
۱۰۹.....	درس چهاردهم: آیات ۱۳۴-۱۳۸.....
۱۰۹.....	آیه ۱۳۴.....
۱۱۱.....	آیه‌های ۱۳۵ و ۱۳۶.....
۱۱۳.....	آیه ۱۳۷.....
۱۱۵.....	آیه ۱۳۸.....
۱۱۵.....	شرح و بیان.....
۱۱۶.....	درس پانزدهم: آیات ۱۳۹-۱۴۲.....
۱۱۶.....	آیه‌های ۱۳۹ و ۱۴۰.....
۱۱۹.....	آیه ۱۴۱.....
۱۲۱.....	آیه ۱۴۲.....
۱۲۴.....	درس شانزدهم: آیات ۱۴۳-۱۴۵.....
۱۲۴.....	آیه ۱۴۳.....
۱۲۸.....	آیه‌های ۱۴۴ و ۱۴۵.....

۱۳۱	درس هفدهم: آیات ۱۴۶-۱۴۹
۱۳۱	آیه ۱۴۶
۱۳۳	آیه ۱۴۷
۱۳۴	آیه ۱۴۸
۱۳۶	آیه ۱۴۹
۱۳۸	درس هجدهم: آیات ۱۵۰-۱۵۵
۱۳۸	آیه ۱۵۰
۱۴۰	آیه‌های ۱۵۱ و ۱۵۲
۱۴۲	آیه‌های ۱۵۳ و ۱۵۴
۱۴۳	آیه ۱۵۵
۱۴۶	درس نوزدهم: آیات ۱۵۶ و ۱۵۷
۱۴۶	آیه ۱۵۶
۱۴۹	آیه ۱۵۷
۱۵۴	درس بیستم: آیات ۱۵۸-۱۶۰
۱۵۴	آیه ۱۵۸
۱۵۶	آیه ۱۵۹
۱۵۸	آیه ۱۶۰
۱۶۱	درس بیست و یکم: آیات ۱۶۱-۱۶۳
۱۶۱	آیه ۱۶۱
۱۶۳	آیه ۱۶۲
۱۶۵	آیه ۱۶۳
۱۶۸	درس بیست و دوم: آیات ۱۶۴-۱۶۸
۱۶۸	آیه ۱۶۴
۱۶۹	آیه‌های ۱۶۵ و ۱۶۶

۱۷۲	آیه ۱۶۷
۱۷۳	آیه ۱۶۸
۱۷۵	درس بیست و سوم: آیات ۱۶۹-۱۷۲
۱۷۵	آیه ۱۶۹
۱۷۷	آیه ۱۷۰
۱۷۸	آیه ۱۷۱
۱۸۰	آیه ۱۷۲
۱۸۳	درس بیست و چهارم: آیات ۱۷۳-۱۷۸
۱۸۳	آیه‌های ۱۷۳ و ۱۷۴
۱۸۴	آیه ۱۷۵
۱۸۶	آیه ۱۷۶
۱۸۸	آیه‌های ۱۷۷ و ۱۷۸
۱۹۰	درس بیست و پنجم: آیات ۱۷۹ و ۱۸۰
۱۹۰	آیه ۱۷۹
۱۹۲	آیه ۱۸۰
۱۹۵	درس بیست و ششم: آیات ۱۸۱-۱۸۶
۱۹۵	آیه‌های ۱۸۱-۱۸۳
۱۹۸	آیه‌های ۱۸۴ تا ۱۸۶

سخنی با خواننده

قرآن، تنها کتاب آسمانی است که از تحریف مصون مانده و کلامی است که هدایت و رستگاری را نوید می‌دهد؛ رمز و راز مکتوم عالم را بازمی‌گوید^۲ و عالی‌ترین معارف غیب الهی را با آهنگی روح‌نواز به عالمیان هدیه می‌کند.^۳

قرآن، سرشار از حقایقی است که آدمی جز در پرتو وحی، از آن حقایق بی‌نسیب می‌ماند. اندیشه‌های بلند، در اوج پرواز خویش با آسمان معارف آن بیگانه‌اند.^۴

اقتضای جهان‌شمولی و جاودانگی آیات الهی قرآن، این است که در تمامی اعصار، محور حل مشکلات و روشنی‌بخش ظلمت و جهل و حیرت‌گمراهی باشد؛ پیشرفت و تکامل علوم از طراوت و تازگی آن نکاهد و محوریت پیام آسمانی را مخدوش نکند.

از این رو، غفلت از این منبع نورانی انسان‌ساز، ستمی نابخشودنی در حق بشر به شمار می‌رود. قرآن، این منبع نورانی باید محور درسی علوم انسانی مراکز آموزشی به‌ویژه حوزه‌های علمیه قرار گیرد. این مهم آن‌گاه جامه عمل می‌پوشد که کتاب‌های آموزش تفسیر قرآن کریم به‌گونه‌ای تدوین شود تا دانش‌پژوه را گام‌به‌گام به حقایق قرآن نزدیک کند.

۱. إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّذِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ (اسراء، آیه ۹).

۲. وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ (نحل، آیه ۸۹).

۳. وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِّن رَّبِّكُمْ (زمر، آیه ۵۵).

۴. لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ

(آل عمران، آیه ۱۶۴).

نمایی از مراحل تفسیر آموزشی

مجموعه «تفسیر آموزشی» در پنج مرحله ارائه می‌شود و در هر مرحله به بُعدی از ابعاد آیات یا به روشی از روش‌های تفسیری می‌پردازد:

اول: به تناسب مخاطبانی که تسلط و ورزیدگی لازم را ندارند، معنای مفردات همراه با هیئت کلمات و ویژگی‌های آن‌ها بیان می‌گردد.

دوم: جایگاه هر کلمه در جمله و جایگاه جمله در کلام مشخص می‌شود. در این دو مرحله، دانش‌پژوه افزون بر آشنایی با نکات تفسیری، بر دریافت معانی آیات با توجه به مفاهیم واژه‌ها، جایگاه آن‌ها و ادبیات تسلط می‌یابد.

سوم: آشنایی دانش‌پژوه با چگونگی به کارگیری علوم بلاغی و استخراج نکته‌ها و پیام‌های آیات مورد اهتمام است.

چهارم: دانش‌پژوه به گونه‌ی عملی روش تفسیر قرآن به قرآن را فرامی‌گیرد.

پنجم: دانش‌پژوه به گونه‌ی عملی روش تفسیر قرآن به سنت را می‌آموزد.

ویژگی‌های این مجموعه تفسیری

در این اثر، تلاش گردیده تا همه مطالب بازگوشده به الفاظ قرآن و ساختار جملات آیات، مستند باشند و از تأویل آیات و توجیه آن‌ها برخلاف ظاهرشان پرهیز شود. بدیهی است نباید از قرائن روشن درون قرآنی، اعم از پیوسته و ناپیوسته - که هر متکلمی می‌تواند به اتکای آن‌ها مراد خویش را بنمایاند - غفلت کرد، زیرا درحقیقت آن‌گونه قرائن، خود شکل‌دهنده ظواهر هستند. توجه و رعایت این روش تفسیری، فراگیران قرآن را از فروافتادن به ورطه تفسیر به رأی بازمی‌دارد و نیز موجب می‌شود تفسیرهایی را که بر اساس آرای شخصی شکل گرفته و نظرهای فردی مفسر در آن‌ها نقش داشته‌اند، بازشناسند.

مستندات این تفسیر در لغت و سایر مسائل ادبی، منابع اصیل و معتبر است و در بخش‌هایی از

این مجموعه تفسیری - به تناسب مخاطبان - مستندات بازگو شده تا دانش پژوه بیاموزد که در بحث‌های لغوی و مانند آن باید از متخصصان هر فن بهره گرفت و از استناد به منابعی که صاحبان آن‌ها در فن مربوط از استادان آن فن نیستند، پرهیز کرد.

این مجموعه بر آن است که دانش پژوه قرآنی بتواند در فرایند آموزش، خود به اتکای ابزار تفسیر، مفاهیم آیات را دریابد و استادان درس تفسیر، او را تنها در مسیر دریافت مفاهیم و معارف قرآنی راهنمایی کنند.

این اثر تفسیری، متناسب با سطح علمی دانش پژوهان قرآنی تدوین یافته است و در هر مرحله همگام با پیشرفت علمی آنان متن تفسیری نیز ارتقا می‌یابد تا مطالب عرضه شده نه فراتر از سطح علمی مخاطب باشد، نه فروتر از آن. آشنایی با متون تفسیری، از نیازهای دانش پژوه قرآنی است؛ برای تأمین این نیاز، به فراخور سطح علمی مخاطبان، بخش‌هایی از متون تفسیری مختلف در این مجموعه گرد آمده است تا دانش پژوهان همراه با فراگیری مفاهیم قرآن، با متون تفسیری نیز آشنا شوند.

پیش‌نیازهای هر یک از مراحل شش‌گانه

پیش‌نیاز مرحله نخست روخوانی قرآن کریم و آشنایی با اصطلاحات علم صرف است؛ بنابراین مخاطبان این مرحله، دانش پژوهانی هستند که روخوانی قرآن کریم را آموخته و کتاب‌های صرفی حوزه‌های علمیه و مانند آن را فرا گرفته‌اند و با اصطلاحات صرفی تا حدودی آشنا هستند.

پیش‌نیاز مرحله دوم آشنایی با اصطلاحات علم نحو است.

پیش‌نیاز مرحله سوم آشنایی با قواعد و اصطلاحات علوم بلاغی است.

پیش‌نیاز مرحله چهارم آشنایی با اصطلاحات و قواعد رایج علم اصول است.

پیش‌نیاز مرحله پنجم آشنایی با قواعد و اصول کلی علم حدیث است.

آنچه پیش‌رو دارید، متن آموزشی جلد نهم از این مجموعه است که به جامعه

قرآن پژوهان تقدیم می‌شود.

سیاس و قدردانی

در پایان توفیق همگان را در پیمودن ادامه این راه از خدای متعال خواستارم و ضمن قدردانی از کوشش دانشمند محترم جناب حجت الاسلام والمسلمین سید محمد رضا صفوی در تدوین این اثر علمی، از ناظر محترم، جناب حجت الاسلام والمسلمین دکتر فتح الله نجارزادگان و ارزیابان نهایی آن حجج الاسلام والمسلمین دکتر علی محمد یزدی رحمتهما و دکتر محمد فاکر میبیدی و مدیر محترم گروه تفسیر قرآن حجت الاسلام والمسلمین علی مدبّر (اسلامی) سپاس گزارم. هم چنین از دست اندرکاران مؤسسه بوستان کتاب برای آماده سازی و چاپ این اثر سپاس گزارم و برای ایشان آرزوی توفیق روزافزون دارم.

رئیس پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن

محمد صادق یوسفی مقدم

مقدمه مؤلف

به نام او که رحمت بی‌کرانش موفقیت‌ها را رقم می‌زند و درود بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت آن حضرت علیهم السلام که پیام خدا را به نیکوترین وجه رساندند و آدمیان را به طریق درست راه نمودند.

سپاس خدا را که باز هم عنایت فرمود تا گامی دیگر در شرح کلامش برداریم و جلد نهم تفسیر آموزشی را به دانش پژوهان قرآنی تقدیم کنیم.

جلد نهم - که اکنون در اختیار دانش پژوهان است - بر اساس طرحی که برای تدوین تفسیر با صبغه آموزشی پیش‌بینی شد، به شرح آیات قرآنی می‌پردازد؛ نگاه اساسی این مجلد به روایاتی است که در تفسیر و بیان آیات آمده‌اند یا روایاتی که بر مصداقی از مصادیق آیه، تکیه کرده یا بر مواردی تطبیق داده‌اند.

در تفسیر قرآن به سنت و روایت، سخن بسیار است و نظرها متفاوت؛ از این رو چند درس نخست جلد نهم به «نقش سنت در تفسیر قرآن» می‌پردازد و در این مبحث به روایات که حاکی از سنت هستند، عنایت ویژه‌ای می‌شود و نظرهای متفاوت مطرح و ارزیابی می‌گردد.